

BİR DENEME PARÇASI IŞIĞINDA DOĞU THRAKİA'DA ATTİKA TAKLİDİ SİYAH FIRNİSLİ SERAMİK ÜRETİMİ

İlkan HASDAĞLI*

ÖZ: Arkaik ve Klasik Dönemlere ait figür bezemeli ve siyah firnisli Attika üretimi seramikler antik dünyanın en iyi tanınan ve en başarılı seramik ürünleri arasındaydılar. Bu seramiklerin dış pazarlarda görmüş olduğu büyük rağbet birçok merkezde taklit edilmelerine yol açmıştır. Attika dışındaki merkezlerde siyah firnisli seramik üretiminin başlaması genellikle Peloponnesos Savaşları'nın sonlanmasının ardından Atina ekonomisinde ortaya çıkan gerilemenin bir sonucu olarak yabancı topraklara göç etmek zorunda kalan Atinalı çömlekçilerle ilişkilendirilmektedir. Bu göçmen çömlek ustaları olasılıkla Attika siyah firnisli seramiklerinin üretilmesini sağlayan fırınlama teknolojisini ve fırınlama sürecini kontrol etmeyi sağlayan üretim teknolojilerine ait araçları da beraberlerinde taşımaktaydılar. Bu araçlardan birisi de fırınlama sürecini kontrol etmeye yarayan deneme parçalarıdır. Bu çalışmada ele alınan deneme parçası ve Attika üretimi olmayan bazı siyah firnisli seramik parçalarının Thrakia'da Attika'ya öykünen siyah firnisli seramik üretiminin başlangıcı konusunda bir ilk izlenim vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyah Firnisli Seramik, Attika Seramiği, Attika Taklidi Seramik, Deneme Parçası, Thrakia

ATTICISING POTTERY PRODUCTION IN THE EASTERN THRACE IN THE LIGHT OF A TEST-PIECE

ABSTRACT: The figure-decorated and black-glazed Attic pottery of the Archaic and Classical Periods were possibly amongst the most famous and successful pottery productions of the ancient world. The great demand to these vases on overseas markets triggered imitative productions on elsewhere. The emerging of black-glazed pottery production outside Athens have usually been connected to the immigrant potters who had to leave their homes because of the economic difficulties in Athens at the end of the Peloponnesian Wars. Those immigrant potters were likely to take active part in the diffusion of the firing technology which enabled the production of the Attic black-glazed pottery and some supporting technological instruments such as the trial pieces assisting to control the firing process. The main objective of this study is to give a preliminary insight of the beginning of the Atticising black-glazed pottery production in Eastern Thrace.

Keywords: Black-glazed Pottery, Attic Pottery, Atticising Pottery, Trial Piece, Thrace

* Yrd. Doç. Dr. İlkan Hasdağlı, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, ilkanhasdagli@trakya.edu.tr. Aksi belirtilmedikçe metinde kullanılan tüm tarihler milattan önceye aittir.

Giriş

Antik dünyanın en iyi bilinen ve en geniş alana dağılan seramikleri, büyük olasılıkla Arkaik ve Klasik Dönem’de üretilmiş figürlü ve siyah firnisli Attika vazolarıydı. Seramik ürünlerin arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmalarında ele geçen buluntu kümesinin en büyük grubunu oluşturması doğal olarak onları antik çağ toplumlarının sosyal, ticari ve ekonomik ilişkilerinin anlaşılmasındaki en önemli göstergelerden biri haline getirmektedir. Attika seramik üretiminin en büyük parçalarından birini oluşturan siyah firnisli seramikler ise özellikle sayısal fazlalıkları ve antik dünyanın hemen her yerine ulaşmış olmaları sebebiyle Klasik Dönem seramikleri içerisinde çok özel bir yere sahiptir. Bu vazoların diğer merkezlerde üretilen taklitleri de özellikle bu toplulukların ithal ürünlere olan yaklaşımı, bu ürünler sayesinde tanıştıkları yeni sosyal davranış biçimleri ve yerel pazarın dinamikleri konusunda fikir sahibi olmamıza yardımcı olur. Batı Anadolu’daki Attika taklidi siyah firnisli seramik üretimi konusundaki bilimsel çalışmalar geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısı kadar erken bir başlangıca sahiptir. Bu konu W. Technau’nun 1929’da Samos Heraion Kutsal Alanı¹, J. Boehlau ve K. Schefold’ın 1942’de Larisa² ve J. Cook’un 1965 yılında Smyrna³ buluntuları üzerine gerçekleştirmiş olduğu yayınlar sonrasındaki uzun bir sessizlikten sonra özellikle son yirmi yılda yeniden ele alınmaya başlamıştır.

Batı Anadolu kıyısındaki merkezlerde Attika taklidi siyah firnisli seramik üretimi konusundaki bilgilerimiz gün be gün artmasına rağmen Thrakia bu konuda henüz oldukça sessizdir. Kapsamlı sonuçları yakın tarihte E. Karaca tarafından yayınlanacak olan Türkiye Thrakiası’ndaki yüzey araştırmaları⁴ bölgenin geçirdiği tarihsel süreç ve yerleşim sistemlerinin anlaşılması konusundaki bilgimizi ciddi boyutta arttırmasının yanında bölgedeki Attika taklidi siyah firnisli seramik üretimi konusuna da ışık tutabilecek olan bir dizi veriyi de barındırmaktadır. Bu yüzey araştırmasında rapor edilen çok sayıda seramik buluntu içerisindeki bir grup siyah firnisli örnek özellikle

¹ W. Technau, “Griechische Keramik im samischen Heraion”, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung* 54 (1929), s. 41-48.

² J. Boehlau – K. Schefold, *Larisa am Hermos Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902–1934, Band 3: Die Kleinfunde*, Berlin, 1942, s. 173-175, 182-83.

³ J. M. Cook, “Old Smyrna: Fourth-Century Black Glaze”, *Annual of the British School at Athens* 60 (1965), s. 143-153.

⁴ Söz konusu yüzey araştırmasının sonuçları Ege Üniversitesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı kürsüsüne ‘Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem’de Doğu Thrakia’ başlığıyla doktora tezi olarak sunulmuştur. Bu çalışmada kullanılan örneklerin tamamı bu yüzey araştırması buluntuları arasından seçilmiştir. Araştırmasının henüz yayınlanmayan verilerini benimle paylaşan ve ayrıca burada kullanmama izin veren E. Karaca’ya içtenlikle teşekkür ederim.

dikkat çekici niteliktedir. Buluntular sayıca çok az ve küçük parçalar halinde olmasına rağmen konuya yönelik bir ön fikir verme potansiyeline sahiptir.

Resim 1 Thrakia Haritası, Google Earth alıntısı

Attika Siyah Fırnisli Seramiği ve Göçmen Çömlekçiler

Attika seramikleri antik dünyanın olasılıkla en fazla taklit edilen ürünleri arasındaydı ve Attika siyah figürlü vazoların benzerleri henüz 6. yüzyılda bile diğer seramik üretim merkezleri tarafından üretilmeye başlanmıştı⁵. Attika seramiğinin sadece figürlü örnekleri değil ama siyah fırnisli vazoları da Geç Arkaik Dönem'den itibaren diğer üreticiler tarafından taklit edilmiştir⁶. Bu taklit üretimlerin birçoğunun Atina'dan göç eden vazo ressamları ve çömlekçiler tarafından başlatılmış olabileceği düşüncesi genel

⁵ Örneğin İonia Küçük Usta Kylikleri ve Klazomenai siyah figürlü seramiği Attika siyah figür stiline öykünen üretim gruplarının bazıları olarak sayılabilir. Bkz. R. M. Cook – P. Dupont, *East Greek Pottery*, London, 1998, s. 92-107.

⁶ Bkz. A. M. Berlin – K. Lynch, "Going Greek: Atticizing Pottery in the Achaemenid World", *Studia Troica* 12 (2002), s. 174. Vedius Gymnasionu alanından gelen veriler Ephesos'da henüz geç 6. ve erken 5. yüzyıl kadar erken bir tarihte Attika siyah fırnisli seramiğinin bazı formlarının taklit edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bkz. I. Kowalleck, "Attische und attisierende Keramik", M. Kerschner et al. (ed.), *Archäologische Forschungen zur Siedlungsgeschichte von Ephesos in geometrischer, archaischer und klassischer Zeit: Grabungsbefunde und Keramikfunde aus dem Bereich von Koressos*, ÖAI Heft 9, 2008, s. 83-87, pl. 20: GrK 104, pl. 22: GrK 122-127, 129-132.

bir kabul görmektedir. Örneğin özellikle 5. yüzyılın son çeyreği ve 4. yüzyılda Güney İtalya ve Sicilya'da gelişen kırmızı figürlü seramik ekollerinde göçmen Atinalı vazo ressamlarının etkisi açıktır⁷. Göçmen ressamların 4. yüzyılın başlarından itibaren ve hatta çok daha öncesinde Kırım ve Boiotia gibi yerlerde çalıştıkları bilinmektedir⁸. Vazo ressamlarının bölgeler arasındaki hareketliliği, resim stilli ve vazo yazıtlarının yardımı sayesinde figürlü seramikte daha kolaylıkla tespit edilebilir durumda olmakla beraber siyah firnisli seramik için de göçmen ustalara işaret eden bazı veriler bulunmaktadır. Ephesos'tan gelen ve 4. yüzyılın yirmili yıllarına ya da biraz daha erkene tarihlenen bir yazıtta Atinalı çömlekçiler Kittos ve Bakkhios'un tanrıça için hydria ve kent halkı için de siyah seramik (*μέλας κέραμος*) üretmeleri halinde Ephesos vatandaşlığı alabilecekleri belirtilmiştir⁹. Bu yazıt sadece Atinalı seramik ustalarının hareketliliğini değil aynı zamanda siyah firnisli seramiğe olan yoğun isteğin varlığını da göstermektedir. Taklitçi merkezlerde siyah firnisli seramik üretimini harekete geçiren neden olarak genellikle uzun süren yıkıcı Peloponnesos Savaşları'nın sonunda yenik düşen Atina'da zirveye çıkan ekonomik daralmanın çömlek ustalarını yabancı topraklara göç etmeye zorlaması gösterilmektedir¹⁰.

5. yüzyılın geç yılları ve 4. yüzyılın erken safhasında Samos¹¹, Larisa¹², Smyrna¹³ ve Klazomenai¹⁴, Troas¹⁵, Ephesos¹⁶, Halikarnassos¹⁷, Priene¹⁸ ve

⁷ A. D. Trendall, *Red Figure Vases of South Italy and Sicily. A Handbook*, London & New York, 1989, s. 17.

⁸ M. Robertson, *The Art of Vase-Painting in Classical Athens*, Cambridge & New York, 1992, s. 268, 288.

⁹ J. D. Beazley, "Panathenaica", *American Journal of Archaeology* 47 (1943), s. 456-457; J. M. Cook, agm., s. 143; M. Robertson 1992, 192-195; E. Trinkl, "Griechische Töpfer in Kleinasien in klassischer Zeit. Die ephesische Evidenz", B. Schmaltz – M. Söldner (ed.), *Griechische Keramik im kulturellen Kontext. Akten des Internationalen Vasen-Symposiums in Kiel vom 24.-28.9.2001 veranstaltet durch das Archaeologische Institut der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel*, Münster, 2003, s. 75; P. Scherrer – E. Trinkl, *Die Tetragonos Agora in Ephesos: Grabungsergebnisse von archaischer bis in byzantinische Zeit; ein Überblick; Befunde und Funde klassischer Zeit, Forschungen in Ephesos XIII*, 2, Wien, 2006, s. 214-215.

¹⁰ J. M. Cook, agm., s. 143; B. Sparkes – L. Talcott, *Black and Plain Pottery, The Athenian Agora 12*, Princeton, 1970, s. 12, dipnot 17; B. MacDonald, *The Distribution of Attic Pottery from 450 to 375 B.C.: The Effects of Politics on Trade. Diss. Thesis*, Pennsylvania, 1979, s. 203-214; B. MacDonald 1981, "The Emigration of Potters from Athens in the Late Fifth Century B.C and Its Effect on the Attic Pottery Industry", *American Journal of Archaeology* 85 (1981), s. 159-168; A. D. Trendall, *Red Figure Vases of South Italy and Sicily. A Handbook*, London & New York, 1989, s.17; M. Robertson agm., s. 292-295.

¹¹ W. Technau, agm., s. 41-48

¹² J. Boehlau – K. Schefold, *age.*, s. 173-175, 182-183.

İasos¹⁹ gibi Batı Anadolu merkezlerinde ve hatta Sardeis ve Gordion gibi Yunan kültür alanının kısmen dışında kalan karasal merkezlerde²⁰ bile ortaya çıkan yerel siyah firnisli seramik üretimi, yeni iş alanları arayan bazı seramik ustalarının yollarının Güney İtalya, Sicilya ve Yunanistan Anakarası²¹ ile sınırlı kalmayıp Batı Anadolu merkezlerine de ulaşmış olabileceğini düşündürmektedir.

Attika Seramiklerinin Fırınlama Teknolojisi ve Deneme Parçaları

Herhangi bir merkezde siyah firnisli seramik üretimi basitçe bir seramik modasının taklit edilmesi ile sınırlı bir olgu değildi. Bu süreçte birçok taklitçi merkezin yerel seramik üretimini kendi iç pazarlarının isteklerine göre değiştirdikleri ve böylece buralardaki seramik üretiminin Atina'dan kısmen farklı yollar izledikleri görülmektedir²². Ancak en temel sorun bizzat

¹³ J. M. Cook, agm., s. 143-153; E. Gürsoy, *Bayraklı'nın 4. Yüzyıl Siyah Firnisli Seramiği*, (Ege Üniversitesi yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir, 1987.

¹⁴ İ. Hasdağlı, "Klazomenai Kazıları Işığında İnce Kuşaklı Kâseler Üzerine Bazı Gözlemler", *Arkeoloji Dergisi* 15 (2010), s. 63-77.

¹⁵ A. M. Berlin – K. Lynch, agm., "Going Greek: Atticizing Pottery in the Achaemenid World", *Studia Troica* 12 (2002), s. 167-178.

¹⁶ P. Scherrer – E. Trinkl, agm., s. 167-178.

¹⁷ L. E. Vaag – J. Lund – V. Nørskov – M. K. Schaldemose, *The Maussolleion at Halikarnassos 7. The Pottery. Ceramic Material and Other Finds from Selected Contexts*, Aarhus, 2002, s. 15-16, 30-38.

¹⁸ L. Heinze, "Attic Imports and their Influence on the Production of Local Fine-ware in Late Classical and Early Hellenistic Priene", *8th Scientific Meeting on Hellenistic Pottery (Ioannina 2009)*, Athens, 2014, s. 315-318.

¹⁹ F. Berti, s. "La ceramica attica a vernice nera di Iasos nel V e IV secolo a.C.", P. Brun et al. (ed.), *Euploia. La Lycie Et La Carie Antiques: Dynamique Des Territoires, Echanges Et Identites. Actes Du Colloque De Bordeaux, 5, 6 et 7 Novembre 2009*, Ausonius, 2013, s. 233-239.

²⁰ Bu iki merkez en azından 4. yüzyılın son onluklarından itibaren kendi siyah firnisli seramiklerini üretmeye başlamıştır. Sardeis için bkz. S. I. Rotroff – A. Olivier Jr, *The Hellenistic Pottery from Sardis. The Finds through 1994*, Cambridge/Mass, 2003, s. 19. Gordion için bkz. G. K. Sams, "Imports at Gordion. Lydian and Persian Periods", *Expedition Summer 1979*, s. 10; K. De Vries, "The Attic Pottery from Gordion", J. H. Oakley et al. (eds), *Athenian Potters and Painters The Conference Proceedings, Oxbow Monograph 67*, Oxford, 1997, s. 453; F. A. Winter, *Late Classical and Hellenistic Pottery from Gordion: The Imported Black-Glazed Wares. Diss. Thesis*, Pennsylvania, 1984, özellikle bkz. s. 53-54, 282-284.

²¹ E. G. Pemberton, "Athens and Corinth: Workshop Relations in Stamped Black-Glaze", J. H. Oakley et al. (ed.), *Athenian Potters and Painters*, Oxford, 1997, s. 407-421; E. G. Pemberton, "Corinthian Black-Glazed Pottery with Incised and Stamped Decoration", *Hesperia* 64 (1997), s. 76.

²² Örneğin bkz. A. M. Berlin – K. Lynch, agm., s. 168, 174-75; İ. Hasdağlı, "The Black-Glazed Pottery from Klazomenai", *Keramos Second International Conference on Ceramic*

siyah firnisin kendisini üretmekteki zorluktu. Antik Yunan çömlekçileri vazolarını pişirmek için birkaç farklı fırın tipini kullanmış olmalarına rağmen özellikle Kıta Yunanistan'da kullanılan en yaygın fırın tipi yukarıdan hava akışı olan basit bir fırındı²³. Bu fırınların çoğunluğu küçük, dairesel ya da elips şekilli bir cehennemlik (*prae-furnium*) ve bir de geçici kubbeli üst yapısı olan basit yapıları. Torone, Kavausi ve Atina Agorası'ndan gelen kanıtların gösterdiği üzere bu basit fırın tipi Geç Tunç Çağı'ndan beri bilinmekteydi ve Yunanistan'ın Erken Demir Çağı'nda varlığını sürdürmüştü. Hatta bu fırının bazı çeşitlemelerle birlikte Klasik ve Hellenistik Dönemler'de de kullanıldığı ve çok daha sonra bile tamamen unutulmadığı bilinmektedir²⁴. Antik Yunan seramik fırınlama yöntemleri ise fırınının basit yapısının aksine oldukça yüksek bir teknoloji bilgisine ve üst düzey bir kontrol mekanizmasına dayanmaktaydı. G. M. Richter'in 1923 yılında Attika seramiklerinin işlem sırası olarak önerdiği tek fırınlama içerisinde oksidasyon-redüksiyon-yeniden oksidasyon şeklindeki üçlü işlem zinciri temelde karmaşık bir kimyasal süreçtir²⁵. Attikalı çömlekçilerin çok uzun bir süre boyunca kullandıkları²⁶ bu üç aşamalı fırınlamanın en temel amacı parlak siyah bir firnisin elde edilmesiydi. Attika seramiklerine ait üretim teknikleri, hem fırınlama teknolojileri ve hem de bu vazoları boyamak için kullanılan firnisin yapısı açısından çok uzun süre önceden beri araştırmacıların ilgi duyduğu bir alan olmuştur²⁷. C. F. Binns ve Fraser'ın 1929 yılında önerdiği üzere üçlü fırınlama işlemi sırasında firnis önce kırmızı, eğer fırınlama doğru gerçekleştirilirse daha sonra da siyah renk almaktadır²⁸. Daha sonraki deneysel çalışmalar sayesinde Attika

Studies – Archaic and Classical Western Anatolia: New Perspectives in Ceramic Studies. In Memoriam Prof. Crawford H. Greenewalt Jr., 2016.

²³ Bu konuda genel olarak bkz. R. M. Cook, "The Calke Wood Kiln", H. A. G. Brijder (ed.), *Ancient Greek and Related Pottery: Proceedings of the International Vase Symposium in Amsterdam 12-15 April, 1984*, Amsterdam, 1984, s. 63-66.

²⁴ J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *Ceramicus Redivivus: The Early Iron Age Potters' Field in the Area of the Classical Athenian Agora, Hesperia Supplement 31*, Princeton, 2003, s. 201-208.

²⁵ G. M. A. Richter, *The Craft of Athenian Pottery: an Investigation of the Technique of Black figured and Red-Figured Athenian Vases*, New Haven, 1923, s. 35-44.

²⁶ Olasılıkla 2. Binyılın erken zamanlarından beri bilinen bu tekniğin Hellenistik Dönem ve sonrasında vazonun temel bezeme renginin siyahtan kırmızıya dönmesine bağlı olarak ortadan kalktığı düşünülebilir. Bkz. B. Sparkes, *Greek Pottery an Introduction*, Manchester & NewYork, 1991, s. 26.

²⁷ Erken bir deneme için bkz. O. S. Tonks, "Experiments with the Black Glaze on Greek Vases", *American Journal of Archaeology* 12 (1908), s. 417-427.

²⁸ C. F. Binns – A. D. Fraser, "The Genesis of the Greek Black Glaze", *American Journal of Archaeology* 3 (1929), s. 1-9.

vazolarındakine benzer bir siyah firnisin yeniden üretilmesi mümkün olmuştur²⁹. J. V. Noble'ın 1960'da antik işlemleri adım adım takip ederek Attika siyah firnisine çok yakın bir firnisi üretmeyi başarması bu fırınlama işlemi sırasında vazoların maruz kaldığı karmaşık kimyasal sürecin anlaşılmasını sağlamıştır³⁰.

Fırınlama süreci son derece hassas biçimde kontrol edilmek zorundaydı ancak bu durumda bile çömlekçiler sıklıkla sorunlar yaşamaktaydılar³¹. İşlem son derecede yüksek teknoloji bilgisi ve kontrol dışında biraz şans da gerektiriyordu. Antik çömlekçi atölyelerini tasvir eden çeşitli vazo resimlerinde ve pinakslarda fırınlama sırasındaki beklenmedik olaylara ve kötü şansa karşı koruma için masklar, hermeler, demonlar ve işlemi gözeten tanrı(ça)lar sıklıkla görülebilir³². Yine de çömlekçiler fırınlamayı kontrol altında tutmak için gerçekçi çözümler de üretmeyi başarmışlardı. Olasılıkla bu çözümlerin en başında fırınlamanın kontrolünü sağlayan deneme parçaları (*draw/test/try/trial pieces*) gelmekteydi. Deneme parçası olarak bilinen seramik parçaları fırınlama esnasında, özellikle redüksiyon aşamasında, fırındaki küçük bir açıklıktan bir kanca veya benzeri bir cisim sayesinde geri alınarak çömleğin istenen rengin elde edilip edilmediğinin kontrol etmesini sağlayan parçadır³³. M. Farnsworth bu parçaların özellikle fırınlamanın en zor aşaması olan redüksiyon sırasında istenilen fırın iç atmosferine ulaşıp ulaşılmadığını ve siyah firnisin elde edilip edilmediğinin kontrol edilmesi için olan gerekliliklerine dikkat çekmiştir³⁴. J. L. Benson bu parçaları Korinthos'un batısındaki Çömlekçiler Mahallesi ve Vrysoula'daki endüstriyel etkinliklerin göstergesi olarak ele almıştır³⁵. Atina Agorası'ndan

²⁹ C. Weickert, "Zur Technik der griechischen Vasenmalerei", *Archäologischer Anzeiger* 1942, s. 512-528.

³⁰ J. V. Noble, "The Technique of Attic Vase-Painting", *American Journal of Archaeology* 64 (1960), s. 307-318. Fırınlama sırasında vazo hamurunun ve firnisin geçirdiği kimyasal sürecin detayları hakkında ayrıca bkz. J. V. Noble, *The Techniques of Painted Attic Pottery*, London, 1988, s. 79-81; G. M. A. Richter, "Accidental and Intentional Red Glaze on Athenian Vases", *Annual of the British School at Athens* 46 (1951), s. 143; G. M. A. Richter, *Attic Red-Figured Vases. A Survey. Revised Edition*, New Haven, 1958, s. 27-28; R. E. Jones 1986, *age.*, s. 804; M. Bentz – W. Geominy – J. M. Müller, *TonArt: Virtuosität antiker Töpfertechnik*, Petersberg, 2010, 93-95, abb. 23.

³¹ M. Fansworth, "Draw Pieces as Aids to Correct Firing", *American Journal of Archaeology* 64 (1960), s. 72.

³² J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 191-200.

³³ J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 8-9, 210 ve özellikle bkz. fig. 1.7a-f.

³⁴ M. Farnsworth, *agm.*, s. 72-75.

³⁵ A. N. Stillwell – J. L. Benson, *The Potters' Quarter. The Pottery, Corinth 15.3*, Princeton, 1984, s. 147-253. Korinth örnekleri için ayrıca bkz. J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 244-258.

gelen ve olasılıkla alandaki çömlekçi işliğinin etkinlikleri ile bağlantılı Protoattik Dönem'e ait bir dizi deneme parçası E. T. H. Brann tarafından yayınlanmıştır³⁶. J. K. Papadopoulos ve M. R. Schilling'in çalışması ise bu parçaları en geniş kapsamlı değerlendirmeye tabi tutan en önemli çalışmadır. Bu çalışmada Atina³⁷ ve diğer merkezlerdeki örneklerin³⁸ detaylı bir dökümü ve fırınlamanın hangi aşamasına³⁹ ya da hangi kap formlarına ait olduklarının⁴⁰ değerlendirmesinin ötesinde deneme parçaları Atina'daki çömlekçi etkinliklerinin en önemli göstergelerinden biri olarak da ele alınmıştır. Bu sayede Atina'nın Erken Demir Çağı'ndaki çömlekçi mahallesinin (*kerameikos*) Klasik Dönem'de agora olarak hizmet veren alanda yer aldığı tespit edilmesi mümkün olmuştur⁴¹. Bu çalışmaya göre Protogeometrik Dönem'in başından daha erkene ait deneme parçası yoktur ki olasılıkla bu durum da bir rastlantı değildir. Temel işlevleri redüksiyonu kontrol etmek ve bu sayede siyah firnisin elde edilmesine yardımcı olmak olan deneme parçaları doğal olarak en çok bu siyah renge ihtiyaç duyulan döneme ait olmalıydılar. Deneme parçalarına olan ihtiyaç olasılıkla siyah firnisin yerine kırmızı firnisin temel bezeme rengi olduğu Roma Dönemi'nde ortadan kalkmıştır⁴².

Thrakia'dan Yerel Üretim Siyah Firnisli Seramik Örnekleri ve Deneme Parçası

İpsala Koyuntepe Köyü'nden Gelen Bir Deneme Parçası: Firnisin üretilmesini sağlayan fırınlama teknolojisine ve kimyasal bilgiye sahip bir çömlekçi Attika seramiklerini taklit etmek isteyen herhangi bir atölye için oldukça değerli olmalıydı. Ephesos'dan gelen ve yukarıda bahsedilen ünlü yazıt bize bu gibi ustaların nasıl bir rağbet gördükleri konusunda açık bir fikir vermektedir. Göçmen çömlekçiler sayesinde aktarılacak olan en önemli unsur, dönemin Attika seramiğini üstün ve göz alıcı kılan siyah firnisin üretilmesini sağlayan teknik bilgiydi. Bu açıdan değerlendirildiğinde Ipsala Koyuntepe Köyü'nden gelen (**Resim 1 ve 9**) Attika tipi bir skyphos ağız parçası (**Katalog No. 1**) çok önemli bir veriyi ortaya koymaktadır (**Resim 2**). Söz konusu parçanın katkısız, mikasız hamuru ve üzerindeki parlak siyah

³⁶ E. T. H. Brann, *Late Geometric and Protoattic Pottery: Mid 8th to Late 7th Century B.C., The Athenian Agora 8*, Princeton, 1962, s. 27, 110-111.

³⁷ J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 23-189 (Erken Demir Çağı), 229-244 (Kırmızı figürlü ve Hellenistik Dönem).

³⁸ J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 244-267.

³⁹ J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 210-213

⁴⁰ J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 213-214.

⁴¹ J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 271-316.

⁴² J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 8, 211, 220-228.

firni ile Attika üretimi olduğu çok açıktır. Bu parçanın her iki kesitinde de siyah firnisli olması onu özgün kılar (**Resim 3-4**). Bu durum Atina'dan ithal edilen vazanın kırılarak kullanımdan çıkmasının ardından deneme parçası olarak ikinci kez fırınladığını düşündürmektedir. Kesitlerdeki ikincil firnis parçanın iç ve dış yüzlerinde çok dar alanlarda orijinal firnisin üzerine de taşacak biçimde sürülmüştür. Deneme parçaları yukarıda bahsedildiği üzere genellikle fırınlamanın redüksiyon aşamasında fırın üzerindeki bir delikten bir kanca ile geri çekilerek istenen redüksiyon atmosferine ulaşıp ulaşılmadığının ve siyah firnisin elde edilip edilmediğinin kontrol edilmesi için kullanılan parçalardır. Bu yüzden çoğunun üzerinde kancanın girmesi için açılan bir delik bulunur. **Katalog No. 1**'in eksik olan daha alt kısmında orijinalde bir delik olup olmadığını bilmiyoruz ancak en azından fırınlama işlemi sonunda istenen rengin elde edilip edilmediğinin kontrol edilmesi için gereken firnis boya kesitlerde koruna gelmiştir. Olasılıkla çömlekçi hedefine ulaşıp ulaşmadığını kontrol etmek için en uygun parçayı yani Attika üretimi bir siyah firnisli seramiğin bizzat kendisini deneme parçası olarak kullanmıştır. Ortaya çıkan sonuç Attika firnisinin rengine yakın bir renk sunsa da parlaklık açısından çok da başarılı değildir. **Katalog No. 1** küçük bir parça olarak korunmuş olduğu için 5. yüzyıl ya da 4. erken yüzyılda herhangi bir yere tarihlenebilir⁴³ ancak deneme parçası olarak fırınlaması doğal olarak daha sonraki herhangi bir zamanda gerçekleşmiş olabilir⁴⁴. İkinci fırınlamanın siyah firnise yoğun talep olan bir dönemde gerçekleşmiş olduğunu düşünmek akla yakındır. Bu durumda **Katalog No. 1** özelinde denemenin yapıldığı tarihi 4. yüzyıl olarak önermek yanlış olmasa gerektir. Bu tip deneme parçalarına özellikle çömlekçinin temel hedefi olan siyah renge ulaşmayı sağlayacak yeni bir fırın tipi veya fırınlama teknolojisinin ortaya çıktığı bir ortamda ihtiyaç duyulmuş olması beklenir. Örneğin İonia'daki Klazomenai'de de 6. yüzyılın ortalarına tarihlenen bir seramik fırınına ait dolgulardan gelen bir dizi deneme parçası olasılıkla koyu renk zeminli Lydia vazolarına benzer üretimler gerçekleştirmek isteyen ve olasılıkla göçmen olan ustalar tarafından kullanılmıştı⁴⁵. Deneme parçalarının Girit, Makedonia, Thasos, Güney İtalya, Lukania, Apulia ve

⁴³ Benzer ağızlara sahip skyphoslar için bkz. B. Sparkes – L. Talcott, *age.*, fig. 336 (yak. 500), 342 (470-460); D. Robinson, *Excavations at Olynthos, Vases Found in 1934 and 1938, Olynthus 13*, Baltimore, 1950, pl. 197: 559, pl. 199: 561, 564 (4. yüzyılın ilk yarısı).

⁴⁴ E. T. H. Brann, *agm.*, s. 27; J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 6-7.

⁴⁵ Y. E. Ersoy, "Pottery Production and Mechanism of Workshops in Archaic Clazomenae", B. Schmaltz – M. Söldner (ed.), *Griechische Keramik im kulturellen Kontext. Akten des Internationalen Vasen-Symposiums in Kiel vom 24.-28.9.2001 veranstaltet durch das Archäologische Institut der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel, Münster*, 2003, s. 245-257.

Kampania gibi Yunan seramik kültürü ile yakın ilişki içerisindeki yerlerdeki varlığı⁴⁶ bunların belki de Attika seramiğinin taklit edilmesi için gerekli olan bir teknolojik araç olarak ele alınması gerektiğini akla getirmektedir.

Resim 2-4 Katalog No.1 İpsala Koyuntepe Köyü, Deneme Parçası

Katalog No. 1'in ele geçtiği İpsala Koyuntepe Köyü 6. yüzyıldan 3. yüzyıla kadar en yoğun seramik buluntu sağlayan merkezler arasındadır (**Resim 1**). Bu alanda Kuzey Ege üretimi ve üretim yerleri belirlenemeyen ticari amphora parçaları yanı sıra çeşitli 6. yüzyıl seramikleri de vardır. Ancak en yoğun buluntu grubunu 5. ve 4. yüzyıllara ait Attika ithalleri oluşturur ki bunların içerisinde en yoğun temsil edilen kap formu da skyphostur (**Katalog No. 2-4**). Buluntular arasında Attika taklidi üretim bulunmasa da **Katalog No.1** yukarıda belirtilen hususlar dikkate alındığında bölgede siyah firnisli seramik üretiminin gerçekleştiğini düşündüren kuvvetli bir kanıttır.

Katalog⁴⁷

Katalog No. 1 Attika Tipi Skyphos Ağız Parçası. Buluntu Yeri: İpsala Koyuntepe Köyü. Yükseklik: 2,9cm (korunan). Ağız Çapı: 9,6cm. Katkısız hamur (5 YR 7/6 reddish yellow) Parlak Kahverengi, siyah firnis. Kesitlerde ikincil firnis. Attika Üretimi. **Resim 2-4, 9**

Katalog No. 2 Attika Tipi Skyphos Ağız Parçası. Buluntu Yeri: İpsala Koyuntepe Köyü. Yükseklik: 3,2cm (korunan). Ağız Çapı: 10, 4cm. Katkısız hamur (5 YR 7/6 reddish yellow) Dışta mat kahverengi, içte yarı parlak siyah firnis. Attika Üretimi. **Resim 5, 9**

Katalog No. 3 Attika Tipi Skyphos Kaide Parçası. Buluntu Yeri: İpsala Koyuntepe Köyü. Yükseklik: 2,8cm (korunan). Kaide Çapı: 10,5cm.

⁴⁶ J. K. Papadopoulos – M. R. Schilling, *age.*, s. 200 ve 259-267.

⁴⁷ Katalogda parçaların çap hesaplamasında oturma düzlemi esas alınmıştır. Hamur renklerinin tanımlamasında Munsell Soil Color Charts. Year 2000 Revised Washable Edition kullanılmıştır.

BİR DENEME PARÇASI IŞIĞINDA DOĞU THRAKİA'DA ATTİKA TAKLİDİ
SİYAH FİRNİSLİ SERAMİK ÜRETİMİ

Katkısız hamur (5 YR 7/6 reddish yellow). Rezerve dipte firnis çember bezeme. Dipte miltos. Parlak siyah firnis. Attika üretimi. **Resim 5, 9**

Katalog No. 4 Attika Tipi Skyphos Kaide Parçası. Buluntu Yeri: İpsala Koyuntepe Köyü. Yükseklik: 4 cm (korunan). Kaide Çapı: 5,6cm. Katkısız hamur (5 YR 7/6 reddish yellow). Rezerve dipte firnis çember bezeme. Dipte miltos. Yarı parlak siyah firnis. Attika üretimi. **Resim 5, 9**

Katalog No. 5 Attika Tipi Skyphos Kaide Parçası. Buluntu Yeri: İpsala Koyuntepe Köyü. Yükseklik: 1,5cm (korunan). Kaide Çapı: 6,2cm. Katkısız hamur (5 YR 7/4 pink). Rezerve dipte firnis çember bezeme. Dipte miltos. Mat siyah firnis. Attika üretimi. **Resim 5, 9**

Resim 5 Katalog No. 2-5 İpsala Koyuntepe Köyü Attika ithalleri

Resim 6 Katalog No. 6-7 Keşan Akhoca Köyü Attika taklidi seramik örnekleri, 8 Attika üretimi skyphos

Keşan Akhoca ve Enez Işıklı Köylerinden Gelen Attika Taklidi Siyah Firnisli Seramik Parçaları: İpsala Koyuntepe Köyü'ne benzer biçimde Keşan Akhoca Köyü'nde de (**Resim 1**) 6. yüzyıldan 4. yüzyılın içlerine kadar tarihlenen yoğun miktarda Attika seramiği ele geçmiştir. Bunlar arasında çeşitli kâse parçaları yanında siyah firnisli ve kırmızı figürlü skyphos parçaları da vardır (**Katalog No. 8**) (**Resim 6 ve 10**). Buluntular arasındaki iki adet Attika tipi skyphos ağız parçası (**Katalog No. 6 ve 7**) (**Resim 6 ve 10**) iç yüzlerinde yarı parlak ve kaliteli bir siyah firnise sahip iken dış yüzlerinde oldukça kalitesiz, mat ve gri bir firnise sahiptirler. İki parçanın da fazla fırınlanmış hamuru bunların Attika üretimi olmadığını göstermektedir. Bu üretimlerde karşımıza çıkan formun skyphos olması sadece bir tesadüf olmayabilir zira 4. yüzyılda Atina'da çok yaygın olan bu form⁴⁸ Akdeniz'deki çok sayıda merkezde⁴⁹, Kuzey Ege'de⁵⁰ ve hatta

⁴⁸ Skyphos formu Atina'da 6. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar en yaygın içki kabıdır (Sparkes – Talcott 1970, s. 81). Atina Agorası'nda 5. ve 4. yüzyıllarda çok yaygın olan Tip A Skyphoslar (B. Sparkes – L. Talcott, *age.*, s. 84-85, pl. 16-17, fig.4: 334-354) kaide profillerinin daha köşeli hale gelmesi, ayaklarının küçülmesi gibi bazı form değişiklikleri ile Hellenistik Dönem'de 260 civarına kadar varlıklarını sürdürürler (S. I. Rotroff, *Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Tableware and Related Material, The Athenian Agora 29*, Princeton, 1999, s. 94, fig. 12: 150-154).

⁴⁹ Örneğin Kıbrıs için bkz. L. Jehasse, *Salamine de Chypre. VIII. La céramique à vernis noir du rempart méridional*, Paris, 1978, fig. 43: 710. 714. İspanya Mallorca açıklarındaki El Sec Batığı için bkz. D. Cerda, "El Sec. La cerámica ática de barniz negro", A. Arribas et al. (ed.), *El barco de El Sec (Costa de Calvià, Mallorca)*, Mallorca, 1987, s. 347-352.

Makedonia⁵¹ ve Karadeniz Bölgesi'nde⁵² de yoğun bir talep görmüştür. Formun kırmızı figürlü örnekleri de siyah firnisliler ile benzer bir form gelişimi ve benzer bir yaygınlığa sahiptir⁵³.

Bir diğer buluntu alanı Enez, Işıklı Köyü'dür (**Resim 1**). Bu alandan gelen buluntular Geç Geometrik Dönem'den başlar ve Roma Dönemi'ne kadar uzanan geniş bir zamansal yayılıma sahiptirler. Burada ele geçen birkaç adet Protokorinth ve Orientalizan seramik dışında en önemli buluntu grubunu geç 6. yüzyıldan başlayıp 4. yüzyılda da devam eden Attika ithalleri oluşturur. Buluntular arasındaki Attika üretimi olmayan kâse kaide parçalarından **Katalog No. 9**'da (**Resim 7 ve 10**) kaliteli ve yarı parlak bir

⁵⁰ Thasos'ta hem Attika ithalleri (F. Blondé, "Un remblai thasien du IVE siècle avant notre ère", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 109 (1985), s. 305-307, fig. 17: 132-150; F. Blondé, "Les abords N.-E. de l'agora de Thasos. 3. La céramique", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 113 (1989), fig.9: 75-79; F. Blondé, *Les céramiques d'usage quotidien à Thasos au IVE siècle avant J.-C.*, Paris, 2007, pl. 1) hem de yerel taklitler (F. Blondé 1985, agm., s. 316, fig. 27: 204-205; F. Blondé 1989, agm., s. 511-513, fig. 12: 129-142; F. Blondé 2007, *age.*, pl. 3) vardır.

⁵¹ Olynthos: D. Robinson, *Excavations at Olynthos, Mosaics, Vases and Lamps of Olynthos Found in 1928 and 1931, Olynthus 5*, Baltimore, 1933, pl. 184-185: 958-980; D. Robinson 1950, *age.*, pl. 197-202: öz. 578, 595, 595A, 584, 561, 575, 577, 588, 594, 576, 580. Pistiros: Z. H. Archibald, "Imported Athenian Figured Pottery (1988-91)", J. Bouzek – M. Domaradzki – A. H. Archibald (ed.), *Pistiros I Excavations and Studies*, Prague, 1996, s. 80-83, fig.5.2,5.4

⁵² Aşağı Don Bölgesi: I. B. Brashinskii, *Grečeskij keramičeskij import na Nižnem Donu v 5-3 vv. do n. é.*, Leningrad, 1980, taf. XV. 180-184, taf. XVI: 183-192.

⁵³ Kırmızı figürlü örneklerin önemli bir kısmı F.B. Grubu stilinde bezenmişlerdir. Bkz. ARV² 1984; J. Boardman, *Athenian Red Figure Vases The Classical Period: A Handbook*, London, 1989, s. 193-194, fig. 424; C. Campenon, *La céramique attique à figures rouges, autour de 400 avant J.-C.: les principales formes, évolution et production*, Paris, 1994, s. 75-76, pl. 12, 2. 3; B. Sabatini, "Les skyphos du F.B. Group à Spina: apport chronologique de l'étude stylistique et typologique", *La céramique attique du IV siècle en Méditerranée occidentale. Actes du colloque international organisé par le Centre Camille Jullian, Arles, 7-9 décembre 1995*, Naples, 2000, s. 47-65 özellikle bkz. fig. 2. 1-8, 15-26 (4. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyrekleri). Kırmızı figürlü tip Atina Agorası'nda ve Akdeniz'deki birçok merkezde en yaygın içki kabı formları arasındadır. Bkz. Atina: M. B. Moore, *Attic Red-Figured and White-Ground Pottery, The Athenian Agora 30*, Princeton, 1997, s. 63, no. 1303-1305. El'Sec Batığı: M. G. Trias, "La ceramica atica de figuras rojas", *Arribas et al.* 1987, s. 107-113, fig. 20-21: 89-95 Lam. XLVII. Olynthos: D. Robinson 1950, *age.*, pl. 76: 55; D. Robinson 1933, *age.*, pl. 97: 152, pl. 99: 154 ve pl. 106: 171-182. Durum Kuzey Ege ve Karadeniz'in birçok yerinde de benzerdir. Bkz. L. Ghali-Kahil, *La céramique grecque: Fouilles 1911-1956. Études Thasiennes 7*, 1960, Paris, pl. XLVI.25; F. Blondé 1985, agm., s. 283-285, fig. 1: 2-8. F. Blondé 1989, agm., s. 485, fig. 1: 3; I. B. Brashinskii *age.*, taf. XV. 175-178. Heraion Teikhos için ayrıca bkz. Z. Koçel-Erdem, "Heraion Teichos Antik Kenti Pişmiş Toprak Figürlü Kapları", *II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 17-30 Haziran 2002*, Eskişehir, 2002, s. 58 ve şek. 3.

siyah firnis varken **Katalog No. 10**'daki (**Resim 7 ve 10**) firnis ince, gri renkli ve donuk görünümlüdür. Özellikle **Katalog No. 10**'daki firnis Attika seramiklerinin görsel etkisini taklit etmekten çok uzaktır. Enez, Işıklı Köyü Kocatarla Mevkii'nden gelen içe kıvrık ağızlı kâse ağız parçası **Katalog No. 11** (**Resim 7 ve 10**) ile küçük bir ağız parçası **Katalog No. 12** (**Resim 7 ve 10**) kahverengi ince firnis boya ile kaplıdır ki, bunların Hellenistik Dönem'e ait olma olasılıkları oldukça fazladır⁵⁴.

Ayrıca Tekirdağ Müzesi'nde korunan ve Barbaros'dan (Bisanthe) gelmiş olduğu rapor edilen ve Attika üretimi benzerleri sayesinde 4. yüzyılın erken evresine tarihlenebilecek⁵⁵ bir kalın kenarlı cup-skyphos da (**Katalog No. 13**) fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla mat ve donuk firnisi ile Attika taklidi üretim gibi görünmektedir (**Lev. 8**).

Resim 7 Katalog No. 9-10 Enez, Işıklı Köyü, Döken Çiftliği ve 11-12 Enez, Işıklı Köyü, Kocatarla Mevkii Attika taklidi seramik örnekleri

⁵⁴ Örneğin No. 11 için bkz. S. I. Rotroff, *age.*, fig. 62: 965-992 (4. yüzyılın son çeyreği - 3. yüzyılın ortası). No. 12 çok küçük bir parça halinde korunduğu için form hakkında karar vermek zor olsa da parçanın mevcut hali bir balık tabağına işaret etmektedir. Örneğin bkz. S. I. Rotroff, *age.*, fig. 51: 729 (200-175).

⁵⁵ B. Sparkes – L. Talcott, *age.*, fig. 6, pl. 27: 620-623 (erken 4. yüzyıl – yak. 380); F. Blondé 2007, *age.*, pl. 5; F. Blondé 1989, *agm.*, fig. 8: 47; F. Blondé 1985, *agm.*, s. 301-302, fig. 11: 107-112.

Resim 8 Katalog No. 13 Tekirdağ Barbaros Attika taklidi üretim (?) cup-skyphos

Katalog

Katalog No. 6 Attika Tipi Skyphos Ağız Parçası. Buluntu Yeri: Keşan Akhoca Köyü. Yükseklik: 2,4cm (korunan). Ağız Çapı: 11,5cm. Çok az ve ince taneli beyaz ve siyah tanecikler katkılı çok pişmiş hamur (10 R 5/3 weak red). Dışta mat ve donuk gri finis, içte yarı parlak siyah finis. Attika taklidi üretim. **Resim 6, 10**

Katalog No. 7 Attika Tipi Skyphos Ağız Parçası. Buluntu Yeri: Keşan Akhoca Köyü. Yükseklik: 2,2cm (korunan). Ağız Çapı: 12cm. Çok az ve ince taneli beyaz ve siyah tanecikler katkılı çok pişmiş hamur (10 R 5/3 weak red). Dışta mat ve donuk gri finis, içte yarı parlak siyah finis. Attika taklidi üretim. **Resim 6, 10**

Katalog No. 8 Attika Tipi Skyphos Ağız Parçası. Buluntu Yeri: Keşan Akhoca Köyü. Yükseklik: 3,3cm (korunan). Ağız Çapı: 10,4cm. Katkısız hamur (5 YR 7/6 reddish yellow). Dışta F.B. Grubu stilinde kırmızı figür bezeme. Parlak siyah finis. Attika üretimi. **Resim 6, 10**

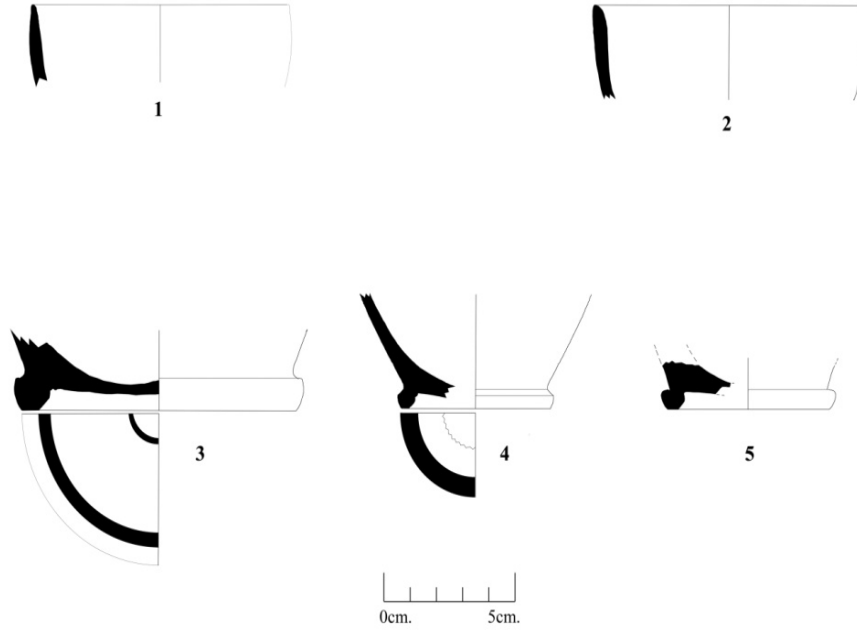
Katalog No. 9 Kâse Kaide Parçası. Buluntu Yeri: Enez, Işıklı Köyü, Döken Çiftliği. Yükseklik: 2,1cm (korunan). Kaide Çapı: 8,6cm. Çok az miktarda beyaz ve siyah tanecikler katkılı gri hamur (2.5 Y 5/1 gray). Yarı parlak siyah finis. Attika taklidi üretim **Resim 7, 10**

Katalog No. 10 Kâse Kaide Parçası. Buluntu Yeri: Enez, Işıklı Köyü, Döken Çiftliği. Yükseklik: 2cm (korunan). Kaide Çapı: 12, 7cm. Katkısız özde gri (2.5 Y 6/1 gray), cidarlara doğru kahverengi hamur (7.5 YR 7/4 pink). Gri renkli ince ve donuk finis. Attika taklidi üretim. **Resim 7, 10**

Katalog No. 11 Kâse Ağız Parçası. Buluntu Yeri: Enez, Işıklı Köyü, Kocatarla Mevkii. Yükseklik: 1,8cm (korunan). Ağız Çapı: 9;8 cm. Çok az miktarda beyaz ve parlak tanecikler katkılı hamur (7.5 YR 5/4 brown). Kahverengi, pul pul soyulan, ince ve mat firnis. Attika taklidi üretim. **Resim 7, 10**

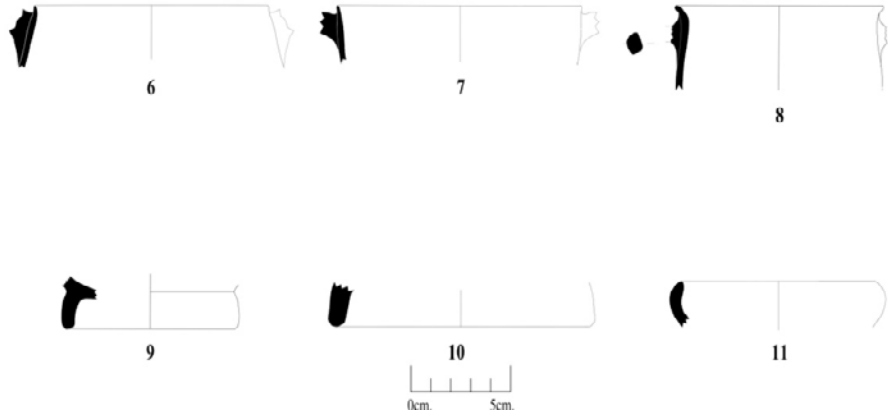
Katalog No. 12 Balık Tabağı? Ağız Parçası. Buluntu Yeri: Enez, Işıklı Köyü, Kocatarla Mevkii. Yükseklik: 1,9cm (korunan). Ağız Çapı: 18 cm. Çok az miktarda beyaz tanecikler katkılı hamur (2.5 YR 6/4 light reddish brown). Kahverengi, pul pul soyulan, ince ve mat firnis. Attika taklidi üretim. **Resim 7, 10**

Katalog No. 13 Kalın Kenarlı Cup-Skyphos. Buluntu Yeri: Barbaros. Yükseklik: 6,2cm. Ağız Çapı: 10,8cm. Kaide Çapı 5,6cm. **Resim 8**

Resim 9 Katalog No. 1-5 Profil çizimleri

BİR DENEME PARÇASI İŞİĞİNDA DOĞU THRAKİA'DA ATTİKA TAKLİDİ
SİYAH FİRNİSLİ SERAMİK ÜRETİMİ

Resim 10 Katalog No. 6-11 Profil çizimleri

Thrakia merkezlerinde Yunan vazo bezeme stillerini taklit etme eğilimi 4. yüzyılda ilk kez ortaya çıkan bir durum değildi⁵⁶. Örneğin Kuzey Ege adalarından Thasos'ta Arkaik Dönem'de Khios orientalizan seramiğini çok yakından takip eden⁵⁷ ve R. M. Cook'a göre olasılıkla 600'den hemen önce üretime başlayan bir atölyeye vardı⁵⁸. Bu atölyeyi çok kapsamlı biçimde araştıran A. A. Lemos'un Ainos'un da Thasos ile birlikte aynı atölyenin koinesi içerisinde yer alabileceği düşüncesi⁵⁹ Ainos'ta yapılan kazılarda açığa çıkan çok sayıda Khios ithali ve olası taklit orientalizan vazunun açığa çıkmasıyla desteklenmiştir⁶⁰. Kent izleyen 5. ve 4. yüzyıllarda da özellikle Kuzeydoğu Ege ve Karadeniz'e dağılan kendi amphora tipine de sahipti⁶¹.

⁵⁶ Genel olarak bkz. A. Bozkova, "The Pottery of Ancient Thrace", J. Valeva et al. (ed.), *A Companion to Ancient Thrace*, Malden MA, 2015, s. 232-234.

⁵⁷ L. Ghali-Kahil, agm., s. 34-35; E. Walter-Karydi, *Samische Gefasse des 6. Jahrhunderts v. Chr. Landschaftsstile ostgriechischer Gefasse, Samos 6, 1*, Bonn, 1973, s. 74-76; F. Salviat, "La céramique de style chiote à Thasos", *Les céramiques de la Grèce de l'est et leur diffusion en occident: colloque 6-9 juillet 1976*, Naples, 1978, s. 87-92.

⁵⁸ R. M. Cook – P. Dupont, *age.*, s. 67-68

⁵⁹ A. A. Lemos, *Archaic Pottery of Chios. The Decorated Styles*, Oxford, 1991, s. 211-212; A. A. Lemos, "Un atelier archaïque chiote en Macédoine orientale", F. Blondé – J. Y. Perreault (ed.), *Les Ateliers de potiers dans le monde grec aux époques géométrique, archaïque et classique: actes de la Table Ronde organisée à l'École française d'Athènes (2 et 3 octobre 1987)*, *BCH Suppl. 23*, Paris, 1992, s. 157-173.

⁶⁰ E. N. Irmak, *Enez'de (Ainos) Ele Geçen Orientalizan Seramikler*, (Trakya Üniversitesi yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Edirne, 2010, s. 28-102.

⁶¹ C. Karadima, "Ainos: An Unknown Amphora production Centre in the Evros Delta", J. Lund – J. Eiring (ed.), *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean: Acts of*

Doğu Thrakia ve Troas'taki Attika siyah figür ithallerinin miktarı 6. yüzyılın ortasından itibaren yüzyılın sonu ile 5. yüzyılın ilk çeyreği boyunca genel bir artış göstererek devam eder⁶² ki bu durum Batı Anadolu ile benzer bir manzarayı ortaya koymaktadır⁶³. Kazısı yapılan merkezlerin sayısal azlığı bölgedeki Attika seramiğinin dağılımı hakkında kesin bir fikir sahibi olmayı güçleştirmekle beraber Attika ithallerinin 5. yüzyıl boyunca devam ettiği Marmara Denizi'nin kuzeyindeki Ainos⁶⁴, Heraion Teikhos⁶⁵ ve Menekşe Çatağı'ndaki buluntular⁶⁶ sayesinde anlaşılmaktadır⁶⁷ (**Resim 1**). Attika seramiğinin özellikle Ainos⁶⁸ gibi Ege Denizi'ne açılan kıyı kentlerinde ve Marmara Denizi kıyısı boyunca uzanan merkezlerdeki kuvvetli varlığının en temel sebeplerinden birinin bu merkezlerin Karadeniz yolu üzerindeki konumları ile en azından kısmen bağlantılı olduğu düşünülebilir⁶⁹. Ayrıca

the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29, 2002, Aarhus, 2004, s. 155-161.

⁶² Y. Tuna-Nörling, *Die attisch-schwarzfigurige Keramik und der attische Keramikexport nach Kleinasien: die Ausgrabungen von Alt-Smyrna und Pitane, Istanbulische Forschungen 41*, Tübingen, 1995, s. 103-105; K. Görkay, "Attic Black-Figure Pottery from Daskyleion", *Asia Minor Studien 34*, Bonn, 1999, s. 15-17; K. Görkay, "Batı Anadolu'ya Korinth ve Attika Siyah Figür Seramiğinin İthali ve Dağılımı", *I-II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Anadolu Ek Dizin I/Anatolia Supplement I*, Ankara, 2004, s. 84-85.

⁶³ Y. Tuna-Nörling 1995, *age.*, s. 121-22; K. Görkay 1999, *agm.*, s. 15-26; K. Görkay 2004, *agm.*, s. 84-88.

⁶⁴ S. Başaran, "Ainos Kazıları (1971-1994)", *Anadolu Araştırmaları XIV*, s. 113-116, res. 16 ve 18; S. Başaran, *Enez (Ainos)*, İstanbul, 2012, s. 31 üst resim, 37, 38 ve kapak resmi.

⁶⁵ Z. Koçel-Erdem, *agm.*, s. 57-62.

⁶⁶ R. Stoyanov – A. Erim-Özdoğan, "Ceramic Finds from the Layer of Destruction on the Settlement Menekşe Çatağı in Propontis", *Ancient World and Archaeology Volume 16* (2003), Saratov, fig. 15-17.

⁶⁷ Attika seramiğinin geç 6. yüzyıldan itibaren Thrakia'nın özellikle iç kısımları ve Karadeniz kıyısındaki yerleşim yerlerinde, kutsal alan ve mezarlık alanlarındaki dağılımı için genel olarak bkz. Z. H. Archibald, *The Odrysian Kingdom of Thrace*, 1998, Oxford, s. 143-145, fig. 5.8, 5.9, 9.4; A. Bozkova *agm.*, s. 235-236.

⁶⁸ Ainos'un hem Karadeniz yolu üzerinde ve hem de Thrakia'nın iç kısımlarına olan ticaret açısından önemi için özellikle bkz. C. Roebuck, *Ionian Trade and Colonisation*, New York, 1959, s. 107; B. H. Isaac, *The Greek Settlements in Thrace until the Macedonian Conquest*, Leiden, 1986, s. 141-144.

⁶⁹ C. Roebuck koloni yerleşmelerinin öncelikle yerel ticaret ve tarımsal nedenlerle kurulduğu ve Karadeniz ticaretinin ise 7. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan bir olgu olduğunu düşünmüştür. Marmara Denizi kıyısındaki merkezlerin ve Thrakia Khersonesos'unun deniz yolları üzerindeki konumları Karadeniz ticaretinin artmasına bağlı olarak gelişmiştir. Bu konu hakkında bkz. C. Roebuck, *age.*, s. 109-110, 113-115; Isaac, *agm.*, s. 198-201. Atina ve Karadeniz arasındaki ticaretin önemi Klasik Dönem için sabit olmakla birlikte bu ticaretin boyutu ve içeriği konusunda bazı önemli uyarılar için bkz. G. R. Tsetschladze, "Trade on the Black Sea in the Archaic and Classical Periods: Some Observations", H. Parkins – C. Smith (ed.), *Trade, Traders and the Ancient City*, London & New York, 1998, s. 51-72.

her ne kadar Atina'nın 5. ve 4. yüzyılda özellikle Marmara Denizi ve etrafındaki merkezlere olan yoğun ilgisi Attika seramiğinin bölgedeki dağılımını doğrudan kolaylaştıran bir etken değilse de Atina'nın bölgedeki siyasi ve askeri varlığının⁷⁰ seramiği taşıyan tüccarlar üzerinde olumlu bir etkisi olmuş olabilir. Zira bu dönemde Marmara Denizi'nin güneyindeki Daskyleion'a⁷¹ olasılıkla Kyzikos üzerinden ulaşan⁷² Attika vazoları Hellepontos Phrygiası üzerinden Gordion kadar uzak bir karasal merkeze bile yoğun biçimde ulaşmaktaydı⁷³. Parlak ve göz alıcı siyah firnisli Attika seramiğinin Klasik Dönem'de giderek artan cazibesi 5. yüzyılın sonlarından itibaren tıpkı Batı Anadolu'daki birçok merkez gibi Thrakia kentlerini de kendi siyah seramiklerini üretmek konusunda harekete geçirmiş gibi görünmektedir⁷⁴. Böyle taklitler yakın adalardan Thasos⁷⁵ ve Samothrake⁷⁶ ya da Karadeniz kıyısındaki Apollonia⁷⁷ gibi merkezlerden zaten bilinmektedir (**Resim 1**). Bu çalışmada ele alınan buluntular ise 5. yüzyılın sonlarından itibaren Atina'dan ayrılıp yeni iş olanakları arayan çömlekçilerin yolunun Doğu Thrakia'ya da uzandığını düşündürmektedir. Bu ustalar büyük olasılıkla siyah firnisli seramiğin başarılı biçimde üretilmesini sağlayan kontrollü fırınlama teknolojisini ve bu kontrollü sağlamaya yardımcı olan deneme parçası gibi araçlara ait bilgiyi de yanlarında taşıyorlardı. Bu çalışmada ele alınan örneklerin sayısal azlığı her ne kadar geniş bir yorum yapmayı engelleyici bir durum oluştursa da parçaların özellikle Ege Denizi'ne en yakın merkez olan Ainos'a yakın alanlarda (**Resim 1**) ve

⁷⁰ Atina'nın 6. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar Thrakia üzerindeki ilgisi ve bölgenin Atina ve Atinalı seçkin aileler açısından taşıdığı hayati önem için bkz. M. A. Sears, *Athens, Thrace, and the Shaping of Athenian Leadership*, Cambridge, 2013, s. 46-139.

⁷¹ Figürlü seramik için bkz. Y. Tuna-Nörling 1999, *age.*, s. 10-22, diag. 1-4, tab. 1-8. Siyah firnisli seramik için bkz. G. Coşkun, "Daskyleion'da Bulunan M. Ö. 5. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri", *Olba X* (2004), s. 89-134, fig. 1-8.

⁷² A. Koçak-Yaldir, "Imported Trade Amphoras in Daskyleion from the Seventh and Sixth Centuries BC and the Hellepontine-Phrygia Route", *World Archaeology* 43:3 (2011), s. 364-379.

⁷³ K. Lynch – S. Matter, "Trade of Athenian Figured Pottery and the Effects of Connectivity", J. H. Oakley (ed.), *Athenian Potters and Painters Volume III*, Oxford, 2014, s. 113.

⁷⁴ Attika seramiğinin geç 6. yüzyıldaki en yaygın formu olan Tip C kyliklerin gri monokrom taklitleri hakkında bkz. A. Bozkova, *agm.*, s. 236.

⁷⁵ F. Blondé 1985, *agm.*, s. 312; F. Blondé 1989, *agm.*, s. 506-518. F. Blondé 2007, *age.*, özellikle bkz. pl.3, 6, 12, 14, 18, 20-22, 24, 31-33, 35, 37, 38, 40, 45-47.

⁷⁶ I. C. Love, "Ceramics", C. Lehmann – D. Spittle (ed.), *Samothrace. Excavations Conducted by the Institute of Fine Arts of New York University Volume IV, 2. The Altar Court*, Routledge, 1964, özellikle bkz. s. 151-165, 217-220.

⁷⁷ B. Bechtold – R. Docter, "Preliminary Observations on the Black Glaze, Painted and Red Slipped Ware Fragments", R. E. Docter et al. (ed.), *Apollonia Pontica 2007*, Gent, 2008, s. 123-150.

Marmara Denizi boyunca Atina kültürüne ve sosyal davranış biçimlerine en yakın merkezlerde ele geçmesi olasılıkla bir tesadüf değildir.

KAYNAKÇA

- Archibald, Z. H., “Imported Athenian Figured Pottery (1988-91)”, J. Bouzek – M. Domaradzki – A. H. Archibald (ed.), *Pistiros I Excavations and Studies*, Prague, 1996, s. 77-88.
- _____, *The Odrysian Kingdom of Thrace*, 1998, Oxford.
- Başaran, S., “Ainos Kazıları (1971-1994)”, *Anadolu Araştırmaları XIV*, s. 105-141.
- _____, *Enez (Ainos)*, İstanbul, 2012.
- Beazley, J. D., “Panathenaica”, *American Journal of Archaeology*, S. 47, 1943, s. 441-465.
- Bechtold, B. – Docter, R., “Preliminary Observations on the Black Glaze, Painted and Red Slipped Ware Fragments”, R. E. Docter et al. (ed.), *Apollonia Pontica 2007*, Gent, 2008, s. 123-150.
- Bentz, M. – Geominy, W. – Müller, J. M., *TonArt: Virtuosität antiker Töpfertechnik*, Petersberg, 2010.
- Berlin, A. M. – Lynch, K., “Going Greek: Atticizing Pottery in the Achaemenid World”, *Studia Troica* 12 (2002), s. 167-178.
- Berti, F., “La ceramica attica a vernice nera di Iasos nel V e IV secolo a.C.”, P. Brun et al. (ed.), *Euploia. La Lycie Et La Carie Antiques: Dynamique Des Territoires, Echanges Et Identites. Actes Du Colloque De Bordeaux, 5, 6 et 7 Novembre 2009*, Ausonius, 2013, s. 233-240.
- Binns, C. F. – Fraser, A. D., “The Genesis of the Greek Black Glaze”, *American Journal of Archaeology*, S. 3, 1929, s. 1-9.
- Blondé, F., “Un remblai thasien du IVe siècle avant notre ère”, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, S. 109, 1985, s. 281-344.
- _____, “Les abords N.-E. de l’agora de Thasos. 3. La céramique”, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, S. 113, 1989, s. 481 – 545.
- _____, *Les céramiques d’usage quotidien à Thasos au IVe siècle avant J.-C.*, Paris, 2007.
- Boardman, J., *Athenian Red Figure Vases The Classical Period: A Handbook*, London, 1989.
- Boehlau, J., – Schefold, K., *Larisa am Hermos Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902–1934, Band 3: Die Kleinfunde*, Berlin, 1942.
- Bozkova, A., “The Pottery of Ancient Thrace”, J. Valeva et al. (ed.), *A Companion to Ancient Thrace*, Malden MA, 2015, s. 229-242.
- Brann, E. T. H., *Late Geometric and Protoattic Pottery: Mid 8th to Late 7th Century B.C.*, *The Athenian Agora* 8, Princeton, 1962.

- Brashinskii, I. B., *Grečeskij keramičeskij import na Nižnem Donu v 5-3 vv. do n. é.*, Leningrad, 1980.
- Camponon, C., *La céramique attique à figures rouges, autour de 400 avant J.-C.: les principales formes, évolution et production*, Paris, 1994.
- Cerda, D., “El Sec. La cerámica ática de barniz negro”, A. Arribas et al. (ed.), *El barco de El Sec (Costa de Calvià, Mallorca)*, Mallorca, 1987, s. 197-399.
- Cook, R. M., “The Calke Wood Kiln”, H. A. G. Brijder (ed.), *Ancient Greek and Related Pottery: Proceedings of the International Vase Symposium in Amsterdam 12-15 April 1984*, Amsterdam, 1984, s. 63-66.
- Cook, R. M., – Dupont, P., *East Greek Pottery*, London, 1998.
- Cook, J. M., “Old Smyrna: Fourth-Century Black Glaze”, *Annual of the British School at Athens*, S. 60, 1965, s. 143-153.
- Coşkun, G., “Daskyleion”da Bulunan M.Ö. 5. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri”, *Olba X*, 2004, s. 89-134.
- De Vries, K., “The Attic Pottery from Gordion”, J. H. Oakley et al. (eds), *Athenian Potters and Painters The Conference Proceedings, Oxbow Monograph 67*, Oxford, 1997, s. 447-455.
- Ersoy, Y. E., “Pottery Production and Mechanism of Workshops in Archaic Clazomenae”, B. Schmaltz – M. Söldner (ed.), *Griechische Keramik im kulturellen Kontext. Akten des Internationalen Vasen-Symposiums in Kiel vom 24.-28.9.2001 veranstaltet durch das Archaeologische Institut der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel, Münster*, 2003, s. 254-257.
- Fansworth, M., “Draw Pieces as Aids to Correct Firing”, *American Journal of Archaeology*, S. 64, 1960, s. 72-75.
- Ghali-Kahil, L., *La céramique grecque: Fouilles 1911-1956. Études Thasiennes 7*, Paris, 1960.
- Görkay, K., “Attic Black- Figure Pottery from Daskyleion”, *Asia Minor Studien*, S. 34, Bonn, 1999, s. 1-100.
- _____, “Batı Anadolu”ya Korinth ve Attika Siyah Figür Seramiğinin İthal ve Dağılımı”, *I.-II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Anadolu Ek Dizin I/Anatolia Supplément I*, Ankara, 2004, s. 75-93.
- Gürsoy, E., *Bayraklı'nın 4. Yüzyıl Siyah Firnisli Seramiği*, (Ege Üniversitesi yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir, 1987.
- Hasdağlı, İ., “Klazomenai Kazıları İşığında İnce Kuşaklı Kâseler Üzerine Bazı Gözlemler”, *Arkeoloji Dergisi*, S. 15, 2010, s. 63-77.
- _____, “The Black-Glazed Pottery from Klazomenai”, *Keramos Second International Conference on Ceramic Studies – Archaic and Classical Western Anatolia: New Perspectives in Ceramic Studies. In Memoriam Prof. Crawford H. Greenewalt Jr.*, (Baskıda)

- Heinze, L., “Attic Imports and their Influence on the Production of Local Fine-ware in Late Classical and Early Hellenistic Priene”, *8th Scientific Meeting on Hellenistic Pottery (Ioannina 2009)*, Athens, 2014, s. 315-318.
- Irmak, E. N., *Enez’de (Ainos) Ele Geçen Orientalizan Seramikler*, (Trakya Üniversitesi yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Edirne, 2010.
- Isaac, B. H., *The Greek Settlements in Thrace until the Macedonian Conquest*, Leiden, 1986.
- Jehasse, L., *Salamine de Chypre. VIII. La céramique à vernis noir du rempart méridional*, Paris, 1978.
- Jones, R. E., *Greek and Cypriot Pottery: A Review of Scientific Studies. Fitch Laboratory Occasional Paper 1*, Athens, 1986.
- Karadima, C., “Ainos: An Unknown Amphora Production Centre in the Evros Delta”, J. Lund – J. Eiring (ed.), *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean: Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29, 2002*, Aarhus, 2004.
- Koçak-Yaldır, A., “Imported Trade Amphoras in Daskyleion from the Seventh and Sixth Centuries BC and the Hellespontine-Phrygia Route”, *World Archaeology* 43:3, 2011, s. 364-379.
- Koçel-Erdem, Z., “Heraion Teichos Antik Kenti Pişmiş Toprak Figürlü Kapları”, *II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 17-30 Haziran 2002*, Eskişehir, 2002, s. 55-63.
- Kowalleck, I., “Attische und attisierende Keramik”, M. Kerschner et al. (ed.), *Archäologische Forschungen zur Siedlungsgeschichte von Ephesos in geometrischer, archaischer und klassischer Zeit: Grabungsbefunde und Keramikfunde aus dem Bereich von Koressos, ÖAI Heft 9*, 2008, s. 75-107.
- Lemos, A. A., *Archaic Pottery of Chios. The Decorated Styles*, Oxford, 1991.
- _____, “Un atelier archaïque chiote en Macédoine orientale”, F. Blondé – J. Y. Perreault (eds.), *Les Ateliers de potiers dans le monde grec aux époques géométrique, archaïque et classique: actes de la Table Ronde organisée à l’École française d’Athènes (2 et 3 octobre 1987)*, *BCH Suppl.* 23, Paris, 1992, s. 157-173.
- Love, I. C., “Ceramics”, C. Lehmann – D. Spittle (ed.), *Samothrace. Excavations Conducted by the Institute of Fine Arts of New York University Volume IV, 2. The Altar Court*, Routledge, 1964, s. 149-242.
- Lynch, K. – Matter, S., “Trade of Athenian Figured Pottery and the Effects of Connectivity”, J. H. Oakley (ed.), *Athenian Potters and Painters Volume III*, Oxford, 2014, s. 107-115.
- Macdonald, B., *The Distribution of Attic Pottery from 450 to 375 B.C.: The Effects of Politics on Trade. Diss. Thesis*, Pennsylvania, 1979.

- _____, “The Emigration of Potters from Athens in the Late Fifth Century B.C and Its Effect on the Attic Pottery Industry”, *American Journal of Archaeology*, S. 85, 1981, s. 159-168.
- Moore, M. B., *Attic Red-Figured and White-Ground Pottery, The Athenian Agora 30*, Princeton, 1997.
- Noble, J. V., “The Technique of Attic Vase-Painting”, *American Journal of Archaeology*, S. 64, 1960, s. 307-318.
- _____, *The Techniques of Painted Attic Pottery*, London, 1988.
- Papadopoulos, J. K. – Schilling, M. R., *Ceramicus Redivivus: The Early Iron Age Potters’ Field in the Area of the Classical Athenian Agora, Hesperia Supplement 31*, Princeton, 2003.
- Pemberton, E. G., “Corinthian Black-Glazed Pottery with Incised and Stamped Decoration”, *Hesperia*, S. 64, 1997, s. 49-97.
- _____, “Athens and Corinth: Workshop Relations in Stamped Black-Glaze”, J. H. Oakley et al. (ed.), *Athenian Potters and Painters*, Oxford, 1997, s. 407-421.
- Richter, G. M. A., *The Craft of Athenian Pottery: an Investigation of the Technique of Black figured and Red-Figured Athenian Vases*, New Haven, 1923.
- _____, “Accidental and Intentional Red Glaze on Athenian Vases”, *Annual of the British School at Athens*, S. 46, 1951, 143-150.
- _____, *Attic Red-Figured Vases. A Survey. Revised Edition*, New Haven, 1958.
- Robertson, M., *The Art of Vase-Painting in Classical Athens*, Cambridge & New York, 1992.
- Robinson, D., *Excavations at Olynthos, Mosaics, Vases and Lamps of Olynthos Found in 1928 and 1931, Olynthus 5*, Baltimore, 1933.
- _____, *Excavations at Olynthos, Vases Found in 1934 and 1938, Olynthus 13*, Baltimore, 1950.
- Roebuck, C., *Ionian Trade and Colonisation*, New York, 1959.
- Rotroff, S. I., *Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Tableware and Related Material, The Athenian Agora 29*, Princeton, 1999.
- Rotroff, S. I. – Olivier, Jr. A., *The Hellenistic Pottery from Sardis. The Finds through 1994*, Cambridge/Mass, 2003.
- Sabatini, B., “Les skyphos du F.B. Group à Spina: apport chronologique de l’étude stylistique et typologique”, *La céramique attique du IV siècle en Méditerranée occidentale. Actes du colloque international organisé par le Centre Camille Jullian, Arles, 7-9 décembre 1995*, Naples, 2000, s. 47-65.
- Salviat, F., “La céramique de style chiote à Thasos”, *Les céramiques de la Grèce de l’est et leur diffusion en occident: colloque 6-9 juillet 1976*, Naples, 1978, 87-92.

- Sams, G. K., "Imports at Gordion. Lydian and Persian Periods", *Expedition Summer 1979*, s. 5-17.
- Scherrer, P. – Trinkl, E., *Die Tetragonos Agora in Ephesos: Grabungsergebnisse von archaischer bis in byzantinische Zeit; ein Überblick; Befunde und Funde klassischer Zeit, Forschungen in Ephesos XIII, 2*, Wien, 2006.
- Schmaltz, B. – M. Söldner (ed.), *Griechische Keramik im kulturellen Kontext. Akten des Internationalen Vasen-Symposiums in Kiel vom 24.-28.9.2001 veranstaltet durch das Archäologische Institut der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel*, Münster, 2003.
- Sears, M. A., *Athens, Thrace, and the Shaping of Athenian Leadership*, Cambridge, 2013.
- Sparkes, B., *Greek Pottery an Introduction*, Manchester & New York, 1991.
- Sparkes, B. A. – Talcott, L., *Black and Plain Pottery, The Athenian Agora 12*, Princeton, 1970.
- Stillwell, A. N. – Benson, J. L., *The Potters' Quarter. The Pottery, Corinth 15.3*, Princeton, 1984.
- Stoyanov, R. – Erim-Özdoğan, A. "Ceramic Finds from the Layer of Destruction on the Settlement Menekşe Çatağı in Propontis", *Ancient World and Archaeology Volume 16* (2003), Saratov, s. 215-239.
- Technau, W., "Griechische Keramik im samischen Heraion", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, S. 54, 1929, s. 5-64.
- Tonks, O. S., "Experiments with the Black Glaze on Greek Vases", *American Journal of Archaeology*, S. 12, 1908, 417-427.
- Trendall, A. D., *Red Figure Vases of South Italy and Sicily. A Handbook*, London & New York, 1989.
- Trias, M. G., "La ceramica atica de figuras rojas", Arribas et al. 1987, s. 47-196.
- Trinkl, E., "Griechische Töpfer in Kleinasien in klassischer Zeit. Die ephesische Evidenz", Schmaltz – M. Söldner (ed.), 2003, s. 74-76.
- Tsetschladze, G. R., "Trade on the Black Sea in the Archaic and Classical Periods: Some Observations", H. Parkins – C. Smith (ed.), *Trade, Traders and the Ancient City*, London & New York, 1998.
- Tuna-Norling, Y., *Die attisch-schwarzfigurige Keramik und der attische Keramikexport nach Kleinasien: die Ausgrabungen von Alt-Smyrna und Pitane, Istanbuler Forschungen 41*, Tübingen, 1995.
- _____, *Daskyleion. I. Die attische Keramik, Arkeoloji Dergisi 6*, İzmir, 1999.
- Vaag, L. E. – Lund, J. – Nørskov, V. – Schaldemose, M. K., *The Maussolleion at Halikarnassos 7. The Pottery. Ceramic Material and Other Finds from Selected Contexts*, Aarhus, 2002.
- Walter-Karydi, E., *Samische Gefasse des 6. Jahrhunderts v. Chr. Landschaftsstile ostgriechischer Gefasse, Samos 6, 1*, Bonn, 1973.

BİR DENEME PARÇASI IŞIĞINDA DOĞU THRAKİA'DA ATTİKA TAKLİDİ
SİYAH FIRNİSLİ SERAMİK ÜRETİMİ

Winter, F. A., *Late Classical and Hellenistic Pottery from Gordion: The Imported Black-Glazed Wares. Diss. Thesis*, Pennsylvania, 1984.

Weickert, C., “*Zur Technik der griechischen Vasenmalerei*”, *Archäologischer Anzeiger* 1942, s. 512–528.